

# NEMZETKÖZI MEGBESZÉLÉS BUDAPESTEN A NAGYKÖNYVTÁRAK BERENDEZÉSÉNEK KÉRDÉSEIRŐL

Tombor Tibor

Országos Széchényi Könyvtár

A könyvtárak építésével, berendezésével, felszerelésével kapcsolatos kérdések jó évtizede a szakmai érdeklődés előterébe kerültek. Jelentős tevékenységet fejt ki ezen a téren az IFLA /International Federation of Library Associations = Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetsége/ Committee on Library Buildings /Könyvtáráépítési és Berendezési Szakbizottsága/ Jean BLETON /Párizs/ elnöklétével: azt a feladatot tűzte maga elé, hogy az IFLA munkájában résztvevő valamennyi országban könyvtáráépítési szakbizottságot szervez, megvalósítja a legszorosabb együttműködést e szakbizottságok között, létrehívja Párizsban a könyvtáráépítési dokumentációs központot.

Magyarországon az OKDT /Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács/ megalakulása óta működik a Könyvtáráépítési Szakbizottság. Fontos szervező, tanácsadó, irányító szerepet töltött be a hazai könyvtárak tervezése és kivitelezése során. Hozzájárult ahhoz, hogy a magyar közművelődési és tudományos könyvtárak korszerű, új épületei kiállták a legkiválóbb nemzetközi szakértők bírálatát is.

Világszerte figyelemmel kísérik a szocialista országok könyvtáráépítési szakértőinek együttműködését.

A szocialista országok könyvtáráépítési szakértői 1963 óta a legszorosabb együttműködést valósították meg, 1963-ban Prágában, 1965-ben Varsóban, 1968-ban Szófiában tartott üléseik napirendjére tűzték a könyvtáráépítés és berendezés legfontosabb, korszerű kérdéseit. Együttműködésük egybehangolására koordinációs központot hoztak létre, mely kétévenként más-más szocialista országban, 1969 decembere óta Magyarországon működik.

A nemzetközi érdeklődés figyelme nem indokolatlanul fordul a könyvtáráépítés és berendezés kérdései felé. A második világháború u-

tán, de különösen az ötvenes évek végétől kezdődően világszerte igen jelentős könyvtárépítkezési tevékenységnek lehetünk tanui. Európában is rendkívüli jellegű a fejlődés. A könyvtárak állományának nagyméretű gyarapodása, az olvasók számának növekedése, a világszerte észlelhető kulturális fellendülés, az információrobbanás tette szükségessé, hogy az új, kiszélesedett funkciók szolgálatába álljon az új épület is a maga korszerű berendezésével és felszerelésével.

Új könyvtárépület tervezése, megépítése jelentős beruházással jár. Középnagy könyvtár esetében az új épületnek 25-30 évig kell szolgálni a jelentős ütemű fejlődést. Nagykönyvtárak esetében az előtervezés időszaka fél évszázad körül mozog.

Világszerte megvalósult, vagy megvalósulóban van a könyvtárépületek tervezése során az építész és a könyvtáros szoros együttműködése. Erre azért van szükség, mert a könyvtár korszerű üzemszervezési szempontból rendkívül bonyolult "üzem". A könyvtárépület ún. funkcionális épület, s a funkciót a tervezés során éppen a könyvtáros-konzultánsnak kell képviselnie. Senki számára sem lehet tehát közbűs, hogy egy jelentékeny összegű beruházás hogyan sikerül, az új épület évtizedeken át milyen hatásokkal fogja szolgálni mindazokat a feladatokat, amelyeket a könyvtárnak meg kell oldania. E sajátos felelősség jegyében szervezkednek világszerte könyvtárosok és építészek annak érdekében, hogy az új könyvtárépületek korszerűek legyenek, rendeltetésüknek tartósan megfeleljenek.

Köztudott, hogy nemzeti könyvtárunknak, az Országos Széchényi Könyvtárnak is épül új otthon a budai várban, az egykori királyi palota 42 500 m<sup>2</sup> alapterületű, hatalmas nyugati tömbjének jelentős átépítésével. A szocialista tábor országai közül hasonló gondokkal küzd Lengyelország, ahol napirenden van a varsói Nemzeti Könyvtár új épületének kialakítása. Csehszlovákiában két éve dolgoznak az új nemzeti könyvtári palota tervein. Bulgáriában a Cirill és Metód nemzeti könyvtárnak az ötvenes évek elején elkészült épülete már "kiöregedett", az újabb épület tervpályázatának kiírása folyamatban van; ezzel egyidejűleg épül Plovdivban a második bolgár nemzeti könyvtár épülete. Jugoszláviában a federatív állam sajátosságainak megfelelően külön új nemzeti könyvtár épül Belgrádban, de épül a skopjei nemzeti könyvtár is.

A fejlődésnek ebben a mozgalmas időszakában rendezte meg az Országos Széchényi Könyvtár 1969. december 9 - 11. között a szocialista országok megbeszélését, amelynek tematikája a nagykönyvtárak berendezésének és felszerelésének néhány kérdése köré csoportosult.

## RÉSZTVEVŐK ÉS TEMATIKA

A megbeszélésen Bulgáriát Stefan DRAGANOV építész; az NDK-t Dr. Karl Heinz WENKEL, a lipcsei Deutsche Bücherei osztályvezetője; Jugoszláviát Milorád NAJDANOVIĆ, a belgrádi Nemzeti Könyvtár h. főigazgatója és Desanka STAMATOVIĆ, a könyvtár főmunkatársa; Lengyelorszá-

got Henryka JANKOWSKA mérnök, a lengyel Nemzeti Könyvtár Mikrofilm Osztályának vezetője és Jerzy WIERZBICKI építészmérnök, az IFLA Könyvtárápítási Szakbizottságának titkára; Csehszlovákiát dr.Jaroslav ZAVADA, a csehszlovák Nemzeti Könyvtár Módszertani Osztályának tudományos munkatársa; Magyarországot dr.PAJKOSSY György, az OSZK főosztályvezetője, ÓVÁRI Sándor, a könyvtár osztályvezetője és dr.TOMBOR Tibor ny.osztályvezetője képviselte.

A konferenciát december 9-én dr.JÓBORU Magda, az OSZK főigazgatója nyitotta meg, a konferencia elnöki tisztét a tanácskozások három napján dr.SEBESTYÉN Géza, az OSZK h.főigazgatója töltötte be, külön előadásban ismertette a Nemzeti Könyvtár budavári új otthonának építési terveit s az építkezések állását.

A külföldi és hazai delegátusokon kívül nemzeti könyvtárunk vezetősége a megbeszélésre meghívta a magyar könyvtárügy számos neves szakértőjét. Részt vettek a konferencián az OSZK-nak azok a vezető dolgozói is, akik az új könyvtár létesítésével kapcsolatos egy-egy fontos szakmai kérdés előkészítésének szakmai felelősei.

A megbeszélés programja a tanácskozást négy fő téma köré csoportosította.

#### I. téma

Az olvasótermek és a raktárak kapcsolata /az állomány kérése az olvasói terekből, a kért állományegységek eljuttatása a raktárakból az olvasótermekbe, olvasói terekbe, s az állomány visszajuttatása használat után a raktárakba/.

#### II. téma

A kutatóövezet és berendezései az olvasói térben /a kiemelt olvasó helye a könyvtárban; tudósszobák, kutatószobák /fülkék/; járólékos kutatói helyiségek: diktálószobák, írógépelőfülkék, konzultációs helyiségek stb.; ezek berendezései/.

#### III. téma

Reprográfiai, gyorsmásoló berendezések az olvasói térben /a könyvtári szolgálat által kezelt berendezések, automaták stb., ezek szakmai, műszaki sajátosságai, gazdaságossági kérdései/.

#### IV. téma

A szabadpolcra helyezett állomány s a kézikönyvtárak kérdései /telepítés, jelzetadás, nyilvántartás stb./.

A négy téma mindegyikét a kérdés egy-egy ismert szakértője dolgozta ki. Az egyes előadásokat élénk vita követte. Sajnos, nem áll

módunkban nyomon követni e viták részleteit, csak az írásban elkészített referátumok lényeges mondanivalóit ismertetjük a témák sorrendjében.

## BELSŐ ÁLLOMÁNYSZÁLLÍTÁS-GÉPESÍTÉS ÉS JELZETKÖZLÉS

K.H. WENKEL, a Deutsche Bücherei osztályvezetője, A könyvek kiadási helyének, illetve az olvasótermeknek a raktárakkal való összeköttetését szolgáló lehetőségek című referátuma három csoportra bontva vizsgálta meg a témát. Először a kérőlapoknak a raktárakba való továbbítása lehetőségeit tárta fel, majd a könyveknek a raktárakból a kiadási helyhez, illetve az olvasótermekbe való szállítása lehetőségeit ismertette, végül tájékoztatást adott Európa egyik legjelentősebb könyvtára, a lipcei Deutsche Bücherei tapasztalatairól a könyvszállító-berendezésekkel és a csőpostával kapcsolatosan.

A szállítástechnika egyre fokozottabban hódít tért a nagykönyvtárakban, annál is inkább, mert az állomány rohamosan növekszik, egyre több olvasó látogatja a könyvtárakat. Ezen túlmenően világszerte érvényesül az a törekvés, hogy az olvasó által kért dokumentumot a lehető legrövidebb idő alatt bocsássa a könyvtár rendelkezésére. Kisebbségi könyvtárakban is jelentkeznek ezek az igények.

A kérőlapok továbbításának legegyszerűbb formája a kétoldalu távbeszélő kapcsolat létesítése. A jelzetközlés ebben az esetben merőben akusztikai jellegű. Előnye, hogy minimális befektetést igényel. Eme, ugyyszólván egyetlen előny mellett figyelemre méltóak a hátrányok: a hangfelvételi hely közelében állandóan egy raktárosnak kell tartózkodnia. Nagykönyvtárakban tagoltak a raktárak, a távbeszélő kiszolgálása nem tekinthető gazdaságosnak. Nagyfokú látogatottság esetén az akusztikai jelzetközvetítés nagyon időigényes. A felvevő helyén ezenkívül minden adatot le is kell jegyezni, ráadásul az akusztikai jelzettovábbítás számos hiba forrása is lehet.

Sokkal célszerűbb a raktári jelzeteknek elektronikus úton való továbbítása. Ilyenkor a kérőlap maga a feladási helyen marad, csak megjegyzett tartalmi eleme kerül elektronikus úton a tároló helyiségbe.

Ennek a módszernek érdekes példája a "Zetfax" készülék, melyet az NSZK-ban a kieli Rudolf HELL cég vezetett be. A készülék egy adóból és egy vagy két, illetve több vevőből áll. Ez utóbbiakat "író"-berendezésnek is nevezik. Az adót és a vevőket vezeték köti össze. A kérőlapot behelyezik az adóba, mely a ráírt szöveget fény-elektromos tapogatóval leolvassa és az írásjeleket elektromos jelekké alakítja át. A vevő a továbbított jelzéseket ismét írássá alakítja át, s megfelelő berendezéssel rögzíti is a jelzetet egy papírszalagra. A rögzítés során 4 vonal/mm finomságú hű másolatot lehet kapni arról az írásról, melyet az olvasó vagy a szolgálat készített. Tehát hű kézirát jellegű másolatot kapunk. Három másodpercnyi szünet után a berendezés újabb jelzet továbbítására alkalmas. A kapott közlést a be-

rendezés papírszalagjáról letéphetjük. Az adáshoz mindenféle íráshordozó anyagot lehet használni A/5-ös nagyságig. Minden kézírás vagy gépirás, vagy más írott, gépelt, nyomtatott stb. jel optikailag leolvasható. A készülék egyszerre 27 mm magas csíkot tapogat le.

A kért kötetet a vett jelzettel együtt a raktáros visszaküldi a kérőhelyre /kölcsonzóba, könyvkiadó állomáshoz stb./. Magát a raktárt is elláthatjuk adóberendezéssel, ilyenkor kétoldali egyenrangú kapcsolat jöhet létre kérőhely és tárolóhely között. Folyamatos működés esetén óránként 80-100 kérést lehet egy berendezéssel továbbítani. Ha a kérések száma növekszik, ikerállomást /adót/ kell telepíteni. A jelzet érkezéséről optikai és/vagy akusztikai jel figyelmezteti a raktárost.

E berendezés olcsóbb, mint a csőposta, karbantartási igénye minimális, a jelzetet hiven továbbítja. Teljesítménye azonban óránként mindössze 80-100 kérés továbbítása, nagy forgalom esetén az adókészülék működtetése egy munkaerőt leköt.

A referátumból meg lehetett állapítani, hogy az "eszményi" jelzettovábbító, adó-vevő berendezés még nem áll rendelkezésünkre.

A könyvkérőlapok továbbítása terén egyre szélesebb körben alkalmazzák az ún. iratszallító szalagokat is. Ez a berendezés nemcsak könyvtári, de irodai és dokumentációs területen is utat tört magának. Sokszorosan kipróbált berendezés a referátum szerint a Siemens-cégnél /NSZK/. Az ún. V-szállítószalag befogja a kisformátumu iratot, nagy sebességgel /kb. 2 m/s/ továbbítja. A szállítási idő tehát rövid, a szállítási technológia folyamatos. Megfelelő irányítással a küldemény a célállomáshoz jut, ahol az irat leadása önműködően történik. A már ismertett előnyökön kívül figyelemre méltó pozitívum az is, hogy a kérés eredetiben jut el a raktárba s onnan a kért állomány-téttel együtt érkezik vissza a kérőhelyre. Nincs szükség arra, hogy a raktárban egy raktáros "várja" a kéréseket. Sok előnye mellett a berendezés kétségtelen hátránya a viszonylag magas beruházási költség.

A csőposta évtizedek óta a könyvtári kérőlap-továbbításnak szinte "klasszikus" berendezése. Megfelelően kialakított csőben légnyomásra vagy szívásra a kérőlap megfelelő szelencébe /"patronba"/ téve teszi meg az utat, éspedig rendkívül gyorsan a kérőhely és a célállomás között. Egy szelencében több kérés is továbbítható. A kezelés és a karbantartás egyszerű. A berendezés hátránya: magasak a beruházási költségek /csőhálózat telepítése, pneumatikus gép stb./.

Magának a könyvtári állománynak, tehát a könyveknek, folyóiratoknak s egyéb tárolt dokumentumoknak épületen belüli szállítása raktárból a használati helyre történhetik vízszintes, függőleges, vagy vízszintes-függőleges irányban.

A vízszintes szállítás jellegzetes berendezése a szállítószalag, melyet ferdén felfelé való szállításra is lehet alkalmazni, de csak korlátozottan: 300-os emelkedéssel.

A vertikális szállítás ugyancsak "klasszikus" berendezése a lift. Egyre szélesebb területen alkalmazzák azonban a körforgót /páternoszter/. A körforgóra a műanyagdobozokba helyezett állományt kényszerrel vagy automatikusan lehet feladni, illetve onnan leemelni. A berendezésnek minden szolgálati szinten egymás mellett 2-2 állomása van, a körforgó felfelé haladtában veszi át a dobozt és lefelé haladtában adja át /feladó és átvevő állomás/. Ezt a berendezést egybe lehet kapcsolni vízszintes szállítószalagokkal és görgősorokkal.

A referátumot készítő H. WENKEL tanulmányában ismerteti az általa végzett hasznossági elemzéseket is. Kimutatja, hogy a szállítóberendezés alkalmazásával a Deutsche Bücherei-ben a kiszolgálási idő megrövidült, s mintegy 8 fő raktáros státuszát sikerült megtakarítani. A kiszolgálási idő korábban 60 perc volt, a csőposta és a szállítószalag, valamint körforgó bekapcsolásával 20-30 percnyi időt lehetett megtakarítani minden egyes kérés esetében.

WENKEL ismerteti a könyvtár un. gyorsszolgálatát is, mely nem más, mint "azonnali kölcsönzés". Az olvasótól, aki ezt a gyorsszolgálatot igénybe akarja venni /havonta átlag 1200 esetről van szó/, a szolgálat átveszi a raktári jelzettel ellátott kéréslapját /piros ceruzával jelet téve rá/, és csőpostával azonnal eljuttatja a raktárba. A továbbítás csak másodpercekig tart. A raktár legtávolabbi részéből a szállítás gépesítése óta a kért kötet max. 4 perc alatt a kölcsönzésbe jut el, tehát 5 perc a technikailag lehetséges leg: rövidebb kézbesítési idő. A Deutsche Bücherei által vezetett statisztika szerint a megrendeléseknek kb. 3,4%-a a gyorsszolgálat igénybevételével történik. A kérések 62,5%-át a kéréslap átadásától számított 15 percen belül, a többi kérést 5-15 perc elteltével lehetett az olvasóhoz juttatni. Figyelemre méltó, hogy az olvasók nem élnek vissza a gyorsszolgálat lehetőségeivel, csak valóban kivételes, sürgős esetekben vették igénybe.

#### A KUTATÓÖVEZET ÉS BERENDEZÉSEI AZ OLVASÓI TÉRBEN

A második témát két referátum tárgyalta. A belgrádi Nemzeti Könyvtár három vezető munkatársa: Desanka STAMATOVIĆ - Dusica STOSIĆ - Dragutin NIKČEVIĆ: A tudományos kutatómunka kategóriái a Szerb Népköztársaság Nemzeti Könyvtárának olvasótermeiben c. tanulmánya a befejezés előtt álló belgrádi, új nemzeti könyvtárpépület kulturpolitikai jelentőségét ismertette "bemutatta" a 30 000 m<sup>2</sup> hasznos alapterülettel rendelkező új otthont. A 3 millió kötet befogadására alkalmas raktártömböt a főépület alsó szintjére telepítette a tervezés. A bejárati előtérben 500 látogató számára alkalmas ruhatár, 250 személyes előadóterem kapott helyet. A főépület emeletén található a katalógusterem, a nagy olvasóterem, a tájékoztató szolgálat, az időszaki kiadványok olvasóterme és a tudományos kutatók általános olvasóterme.

A nagy olvasóterem galériáján helyezkednek el a különgyűjtemények és olvasótermeik.

Az olvasószolgálat tervezésekor arra az álláspontra helyezkedtek, hogy - miután a könyvtár tudományos és központi alapkönyvtár - minden részében elsősorban a tudományos kutatómunkát kell szolgálnia.

A könyvtár a tudományos kutatókat - kéréseik alapján - négy csoportba sorolja. Az elsőbe a konkrét kérdésekkel, ismert adatokkal érkező olvasó tartozik. A második csoportba azok a tudósok tartoznak, akik a könyvtárba meghatározott problémakörökkel érkeznek ugyan, de nem ismerik a forrásmunkákat, tehát a könyvtári tájékoztató központ közreműködésével folytatják kutatásaikat a könyvtárban. A könyvtárhoz írásban forduló olvasók alkotják a harmadik típust. Perspektivikusan fordítói munkát is előírányoz a könyvtár bármely nyelvről az ország bármely nyelvére és viszont. A negyedik kategóriába azok a kutatók tartoznak, akik a könyvtár állományát használva végzik kutatásaikat. Számukra a könyvtár biztosítja azt a lehetőséget, hogy a megadott témában kiemelkedő szakemberekkel konzultáljanak.

A szolgálat gyors, korszerű működése érdekében a tájékoztató központot adatfeldolgozó gépekkel szerelik fel, s ellátják a dokumentum gyors, egyszerű másolásához szükséges berendezésekkel is. Az olvasótermekben a kutatók számára minden kényelmet biztosítani kívánnak. Rendelkezésükre áll telefon, írógép, mikrofilmolvasó, diktafon, magnetofon. Külön kutatószobákat is kialakítanak, továbbá elkülönített szakosított olvasótermet, szakosított kézikönyvtárakkal.

A második téma fő referátumát TOMBOR Tibor: Nagykönyvtárak olvasói terének minősített részei és berendezései c. tanulmánya szolgáltatta. A funkcionális-minőségi elhatárolás elvi kérdéseit vizsgálva, a minősített olvasói tér értelmezését kifejtve ismertette azokat a könyvtári törekvéseket, amelyek a minősített olvasói tér kialakításával voltak kapcsolatosak Európában és Amerikában. A kutatófülke - carrel - az amerikai nagykönyvtárakban alakult ki. Az amerikai fejlődésre jellemző ezen a téren, hogy a tudományos nagykönyvtárakban az olvasók háromnegyed része ilyen kutatófülkékben végzi könyvtári kutatómunkáját. A kutatófülke nagy előnye, hogy feltétlen nyugalmat biztosít a kutatónak, a könyveket a fülkében tarthatja, ha kell, hónapokig; diktálhat benne, magnetofont használhat stb. Hátránya, hogy elszakad az olvasó a nagy kézikönyvtári bibliográfiai apparátustól, a központi tájékoztatótól, a szakolvasótermekbe telepített, praesens-jellegű gazdag kézikönyvtáraktól.

Kutatófülkének raktárba telepítése csak akkor indokolt, ha a raktári állományt a könyvtár szakosított rendben tárolja. A nagykönyvtárak azonban egyre következetesebben építik át állományraktározási rendszerüket mechanikussá. Világszerte az olvasói térre helyeződik a hangsúly, ahová a raktár legértékesebb állományrészei kerülnek, éspedig praesens jelleggel, ezzel is biztosítva a tudományos kutatás folyamatosságát.

A korszerű könyvtárban az egész olvasói tér kényelmes és meghitt lett; a kutató itt mindent megtalál, amire szüksége van: a bibliográfiai-referenz apparátust, a tudományos tájékoztatót, a szakreferenseket, a kapcsolódó diszciplinák anyagát stb. Figyelemre méltó fejlődés jelentkezik ezen a téren már az USA könyvtáraiban is.

Európában a klasszikus hármastagoltság a nagykönyvtárakban szilárdan tartja "állásait". A szabadpolc térhódításával, a modern építészeti előretörésével, a funkcionalizmus és utilitarizmus eszméinek megfelelően átszűrt, átértékelt rendszerével új koncepciók lettek uralkodóvá. Az egységes, flexibilis nagyolvasói térben a funkcionális elhatárolás ma már nem hagyományos, fix falakkal történik, hanem tér-elhatároló panelekkel, állványokkal, sajátos célbutorokkal, sok esetben éppen a kutatófülkék csoportjainak megfelelő telepítése révén. Találkozunk új könyvtárakkal, ahol a kutatófülke, a kutatószoba hagyományos módon határolódik el, annak ellenére, hogy az olvasói térszerkezet a maga egészében flexibilis elvek alapján alakították ki.

Érdekes ebből a szempontból a francia egyetemi könyvtárak új épületeinek a megoldása. Egy 1962-ben kiadott előírás szerint az egyetemi könyvtárakban az olvasói teret két egységre, ún. nivóra kell bontani. Az egyik "nívóban" kap helyet az alsóéves egyetemi hallgatók könyvtára, nagy befogadóképességgel, de nem kutatói jelleggel. A második "nívó" a kutatók, tudósok, professzorok kategóriáját szolgálja; e csoportba azonban beletartoznak az utolsóéves egyetemi hallgatók is, akik diplomaterükhöz dolgoznak.

Hasonló fejlődés tanúi lehetünk a Szovjetunióban is, ahol 1967-ben új előírásokat és irányszámokat léptettek életbe az egyetemi könyvtárak vonatkozásában: külön tankönyvolvasói irányoznak elő az alsóéves egyetemi hallgatóknak, ahol a tankönyvek mellett megkapják a kötelező olvasmányok kötetét is. Ezt a részleget rendszerint a bejáratnál helyezik el. A rendelkezés külön tudományos övezetet biztosít professzorok és felsőéves egyetemi hallgatók részére, jelentős szabadpolcos praesens kézikönyvtárakkal.

Az európai könyvtárépítés terén érdekes, domináns foltot jelentenek a Német Szövetségi Köztársaság új nagykönyvtárai. A referátum készítője a minősítés vizsgálata szempontjából felmért 29 olyan új könyvtárépületet, melyek mindegyikének állománya 200 000 kötet felett van. A felmérés azt mutatta, hogy a 29 könyvtár közül 11-nek van külön tanári olvasóterme és 29 rendelkezik kutatószobákkal. Az összes lehetséges olvasók 89,5%-át lehet leültetni az ún. általános olvasói térben, a tanári jellegű olvasótermekben az olvasók 2,05%-a, a kutatófülkékben viszont 5,55%-a kapott helyet. A vizsgálódás arra utal, hogy az új tudományos nagykönyvtárakban magas igényességgel alakítják ki mind az általános, mind a szakosított olvasói tereket. A korszerűen megfogalmazott, nagyszámú praesens kötéssel felszerelt, szakosított olvasói térben mind az általános, mind a kiemelt, minősített olvasó könyvtári igényeit egyformán, korszerűen lehet kielégíteni. Tehát az egész könyvtár a magas szintű igényeket kívánja kielégíteni minden területen, minden vonatkozásban.

Nyilvánvaló, hogy a fejlődés a közművelődési könyvtárak gazdag szervezésével, telepítésével az idő függvényében leválasztja az ún. általános érdeklődésű olvasót, szükségszerűen már a lakóhelye körzetében. A tudományos nagykönyvtárak megszabadulnak a kulturális forradalom következtében átmenetileg vállalt közművelődési funkcióktól. Az így megtisztult tudományos nagykönyvtár igazi olvasója, a szakember, a kutató s a szakemberré válás folyamatában lévő egyetemi hall-

gató felé fordul. Ide sorolható nyilvánvaló módon a társadalom egy olyan rétege is, amely, bár nem szakemberekről van szó, magas igényességgel szakkérdések felé fordul. Ezeket nyugodtan lehet a minősített olvasói kategóriába sorolni.

Az "információrobbanás" nagy korszaka - mint arra a bevezetőben utaltunk - már megkezdődött. Nyilvánvaló, hogy a tudományos nagy-könyvtárak egyre hatalmasabb állománya semmiféle szakosított tárolást nem bír el milliós tételéből álló raktáraiban, tehát az amerikai raktári "carrel-koncepció" Európa számára vajmi sokat nem jelenthet. A referátum elkészítője annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy az európai fejlődés tudományos nagykönyvtárakban a szakosított olvasótermek felé fog egyre inkább koncentrálni. Vagyis oda, ahol a nagy kézikönyvtárak, referensz-könyvtárak sorakoznak, ahol a nagy bibliográfiai apparátus működik, ahol a szakirodalom rendezett csoportosításban, ki nem kölcsönözhetően, tehát folyamatosan a használó rendelkezésére áll, s ahol megfelelően, magas szinten képzett szak-könyvtárosok igazítják el, és pedig gyorsan az olvasót. Az ilyen gó-cokban működnek azok a különböző rendszerű automatikus gyorsmásoló berendezések is, amelyek lehetővé teszik, hogy a könyvtár nemcsak helyben olvastató, nemcsak kölcsönző, de másolatokat gyorsan és olcsón kiszolgáltató kulturális intézménnyé váljék. A nagy olvasói térben, vagy annak szegélyén működnek a könyvtárakat, információs központokat összekötő /távközlő/ gépek. Itt működnek már számos nagykönyvtárban azok az elektronikus berendezések, computerek stb., melyek az olvasók információéhségét, adat-szükségletét rendkívül gyorsan kielégítik. Nyilvánvaló, hogy a kutató is ezeken a területeken fogja kifejteni legaktívabb tevékenységét.

A referátum első része tehát elvi kérdéseket tisztáz. Második részében a szerző minőségi elhatárolással kapcsolatos gyakorlati-technológiai vonatkozású ismereteket közöl a berendezésre, a kutatófülkére, a telepítési módokra stb. vonatkozólag: 23 lapból álló gazdag ábraanyag fejezi ki a kapcsolatos mondanivalókat az ábrázolás sokrétű lehetőségeivel.

# REPROGRÁFIA, MIKROFILM, GYORSMÁSOLÁS

A megbeszélés harmadik nagy témacsoportja a címben foglalt témakört ölelte fel, két referátum megvilágításában.

Jaroslav ZAVADA, a prágai Státni Knihovna /Állami Könyvtár/ központi tudományos-módszertani kabinetje munkatársa: Reprográfia és gyorsmásoló szolgálat az olvasói térben címmel foglalkozott napjaink könyvtárgyének e jelentős kérdéseivel.

A reprográfia területén az elmúlt évtizedben rendkívül gyorsan nagy jelentőségű változások jöttek létre. Az igénybevétel minőségi kategóriái is kialakultak. ZAVADA szerint ebből következett, hogy a reprográfiai szolgálatnak nemcsak az ökonomiai lehetőségekhez, hanem minden könyvtár állományának strukturájához is alkalmazkodnia kell.

A megfelelő másolóeljárás előzetes kiválasztásához vagy különböző eljárások kombinálásához gondosan elemezni kell a könyvtári állomány, illetve a másolásra kerülő állományrészek tipográfiai alkatát, nemkülönben a könyvtár funkcióját. A minőség mellett a tartósság a könyvtári reprográfia lényegbevágó kérdése. Míg a klasszikus fotokópiák tartóssága, bizonyos körülmények között szinte utolérhetetlen, a többnyire ezüstbázisú gyorsmásoló eljárások kópiáinak tartóssága időben jelentős mértékben határolt. A legtöbb /kémiai/ másolóeljárás kényelmes és gyors volta kárára van a tartósságának és megfordítva.

A másolóberendezések konstrukciója terén a legfőbb törekvés arra irányul, hogy teljesen önműködően lehessen dolgozni a berendezésekkel, az "önkiszolgáló automaták" módjára, egyszerű érmebedobással. Az ilyen "olvasótéri" automaták jellegzetessége, hogy nem működhetnek nedves másoló eljárással, tehát elsősorban az elektrografikus vagy egyes esetekben a diazoeljárás jöhet számításba.

ZAVADA referátumában rövid áttekintést adott a jelenleg rendelkezésre álló másoló eljárásokról. Külön tárgyalta a nedves folyamatukat, tehát a klasszikus ezüstbázisú, a kettős-fürdős /stabilizációs/, a diffúziós, a matrix /verifax/, valamint az egyes fürdős /fixirhívós/ eljárásokat, elválasztva ezeket a száraz folyamatokkal működő eljárásoktól, mint amilyen pl. a hőmásoló-, a diomásoló indirekt /xerográfia/ és direkt /elektrofax vagy ZrO/ eljárás. Külön táblázatban foglalta össze valamennyi eljárás elvét, előnyeit és hátrányait, adatokat bocsátva rendelkezésre a másolás idejére és költségeire vonatkozólag is.

Referátumának összefoglalásaként ZAVADA arra a következtetésre jut, hogy megfelelő másolatok effektív elkészítése olyan problémát jelent, amelynek megoldását minden típusú könyvtárnak külön-külön kell elvégezni.

A másik referátumot e témakörben Henryka JANKOWSKA, a varsói Nemzeti Könyvtár Mikrofilm Osztályának vezetője készítette A Könyvtári gyakorlatban alkalmazott dokumentációs iratmásolás néhány módszere címmel. Tanulmányában áttekintést adott a leggyakrabban alkalmazott másolási eljárásokról és az ezeknél használt berendezésekről.

#### SZABADPOLCOS OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁRAK

Az OSZK budavári új otthona nagyolvasói terében a tervezés gazdag kézikönyvtárakat kíván elhelyezni szabadpolcon, szakosított rendben.

Nagy mennyiségű szabadpolcos állomány kézikönyvtári előkészítése, beszerzése, elrendezése, felállítása, gondozása, pótlása, ellenőrzése igen komoly, bonyolult szakmai feladatot jelent. Kétségtelen azonban, hogy a feladat nemcsak nehéz, de szakmai szempontból rendkívül érdekes is.

PAJKOSSY György, az OSZK törzsgyűjteményi főosztályának vezetője Az Országos Széchényi Könyvtár új épületében tervezett szabadpolcos olvasótermi kézikönyvtárak című tájékoztató referátumának anyagát három nagy csoportra bontva elemezte. Először a tervezésben alapul szolgáló elveket és tényeket vette vizsgálat alá, majd a tervezett olvasótermi kézikönyvtárak alapvető adatait ismertette. Tanulmányának harmadik részében a tervezett olvasótermi kézikönyvtárak ügyviteli alapelveit, a szakrendi felosztást, a jelzetrendet, a használati szabályokat s a katalóguskérdéseket tárta fel.

A budapesti tudományos könyvtárak helyzetének elemzése után a referátum készítője a nemzeti könyvtár nyilvános szolgálati funkcióját veszi vizsgálat alá. Mint a nemzeti művelődés egyik központi intézménye "nyilvános szolgálati funkcióját úgy kívánatos körvonalaítani, hogy abban - a tudományos és egyéb közérdekű kutatómunkán, mint legfontosabban kívül - a komoly és igényes könyvtárhasználat más érett formái is helyet kapjanak". Az OSZK, mint magyar nemzeti könyvtár a jövőben sem kívánja az általános gyűjtőkörű, egyetemes tudományos könyvtár szerepét vállalni, viszont állománya révén "a legmagasabb színvonalú szolgálatot tudja biztosítani a tudományos kutatás számára azon a területen, amelyen a hazai kiadványok jelentősége predomináns, és amelyek körzetében a könyvtár mindig gyűjtötte a külföldi kiadványokat is". Ilyen terület a magyar történet, a magyar nyelv- és irodalomtudomány, a magyar irodalom. Ezek a területeken a könyvtár mintegy szakkönyvtárként kíván működni, beleilleszkedve a hazai szakkönyvtárak rendszerébe, biztosítva a területeken a magas szintű állományfeltárást, a szakbibliográfiái és dokumentációs szolgáltatásokat és vállalva a szaktájékoztatót is.

PAJKOSSY rámutat arra, hogy a vállalni kívánt nyilvános szolgálati funkció kettős: "egyrészt a tudományos kutatás, azaz az alkotás, másrészt a tanulmány, a studium, azaz a felkészülés irányában" való hatás a könyvtár feladata, nem tévesztve szem elől, hogy e két alapvető szellemi munkaforma sok ponton érintkezik, sőt egymásba folyik.

A tervezett olvasótermi kézikönyvtárak vonatkozásában a szerző figyelemreméltó adatokat közöl. Az új épület II. emeletén differenciált olvasótermi rendszert telepít a könyvtár, ujonnan szervezett nagy kézikönyvtárakkal.

Súlyponti helyet foglal el e rendszerben a Központi Tájékoztató kézikönyvtár, mely segédkönyv-gyűjteményével mind az olvasók, mind a könyvtárosok rendelkezésére fog állni. E jellegzetes referensz-könyvtárban a könyv és a periodikum egyaránt szerepelni fog. Mintegy 15 000 kötetig fejleszti fel az OSZK az előkészítés során e kézikönyvtárát, kívánatos kötetszáma az új épületben ennél nagyobb lesz.

A Tanulmányi Olvasóteremben a könyvtár azokat a kutató-olvasókat kívánja kiszolgálni, akiknek munkája nem irodalomtudományi, illetve történettudományi jellegű, másrészt a főiskolásokat és más diákokat, végül a könyvtárát rendszeresen vagy alkalmilag tanulmányi céllal látogató egyéb olvasókat. Megnyitáskor a tervezett kötetszám 30 000 lesz, felfejlődésében eléri az 50 000 kötetet. Ez a kézikönyvtár ujonnan kerül felállításra.

A Hírlapolvasóterem kézikönyvtára, tekintettel arra, hogy ebben az olvasótermében a könyvtár csak a kötött hírlapanyagot, továbbá a hetilapokat és hivatalos lapokat bocsátja olvasói rendelkezésére, mintegy 3000 kötet lesz.

A két szakolvasóterem közül az Irodalomtudományi Olvasóban 12 000 kötetes, a Történettudományi Olvasóban is nagyjából ilyen nagyságrendű kézikönyvtárat telepít az OSZK.

Külön kézikönyvtára lesz az új épület egyéb szintjein a Kisnyomtatványtárnak /700 kötet/, a Kézirattár és a Régi Nyomtatványok Tára közös olvasótermének /5000 kötet/, a Színháztörténeti Tár és a Zene-műtár közös olvasótermének /összesen 6700 kötet/ és a Térképtári olvasóteremnek /2300 kötet/.

E széles körű, gazdag kézikönyvtári rendszert megfelelő ügyviteli alapelvek szerint alakítja ki a könyvtár, eleve tisztázva mind az illetékesség /vagyis, hogy melyik kézikönyvtárat melyik szervezeti egység üzemelteti, kezeli/, mind a kiválasztás alapelveit és gyakorlatát, a kiadványanyag kérdéseit, a kézikönyvtárak nyilvántartását, továbbá kezelését, karbantartását, apasztását, szakrendjét, jelzetrendjét, a használat szabályait, a kézikönyvtárak katalóguskérdéseit stb.

Valamennyi olvasótermi kézikönyvtárban együtt szerepel majd a könyv és a szakfolyóirat. A központi olvasószolgálat kézikönyvtárainak tervezett kötetszáma a megnyitás időpontjában 67 000 kötet lesz; e mennyiségnek egybegyűjtve már jelenleg mintegy kétharmada áll rendelkezésre.

-0-

A konferencia résztvevői a tanácskozások befejeztével látogatást tettek az OSZK budavári, épülő új otthonában, és szakmai kirándulás keretében megtekintették a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának új épületét.

A nemzetközi megbeszélés gazdag anyagából kivonatossan. válogatva adtunk közlést ismertetésünk keretében. Megállapítható - még a referátumok leszűkített mondanivalója alapján is - hogy a nemzetközi megbeszélés elérte célját. Elvek és gyakorlati tennivalók tisztázásával a referátumok anyaga és a viták során elhangzott számos értékes hozzászólás - melyekre sajnos nem térhetünk ki - zsinórmértékül szolgálhat nemcsak az Országos Széchényi Könyvtár, de a többi hazai tudományos nagykönyvtár számos nyitott szakmai kérdésének sikeres megoldásához.

o°o

I R O D A L O M

- /1/ Nemzetközi megbeszélés a nagykönyvtárak berendezésének kérdéseiről. Budapest, 1969. december 9-12. Program. Bp. 1969. 3 p.
- /2/ Nemzetközi megbeszélés a nagykönyvtárak berendezésének kérdéseiről. Bp. OSZK. 1969; magyar és német nyelven; sokszorosítások:
- a/ JANKOWSKA, Henryka: A könyvtári gyakorlatban alkalmazott dokumentációs iratmásolás néhány módszere. 15 p. + 2 ábra.
- b/ PAJKOSSY György: Az Országos Széchényi Könyvtár új épületében tervezett szabadpolcos olvasótermi kézikönyvtárak. 26 p.
- c/ STAMATOVIĆ, Desanka - STOSIĆ, Dusica - NIKČEVIĆ, Dragutin: A tudományos kutatómunka kategóriái a Szerb Népköztársaság Nemzeti Könyvtárának olvasótermeiben. 11 p. + 3 p. vázlat.
- d/ TOMBOR Tibor: Nagykönyvtárak olvasói terének minősített részei és berendezései. 22 p. + 23 p. ábra.
- e/ TOMBOR, Tibor: Planung und Bau des neuen Gebäudes der Széchényi-Nationalbibliothek. /Zentralblatt für Bibliothekswesen. 80.k. 11.sz. 1966. /Reprint/.
- f/ WENKEL, Karl Heinz: A könyvek kiadási helyének, illetve az olvasótermeknek a raktárakkal való összeköttetését szolgáló lehetőségek. 25 p.
- g/ ZAVADA, Jaroslav: Reprográfia és gyorsmásoló szolgálat az olvasói térben. 20 p. + 5 p. táblázat.

TOMBOR, T.: International meeting in Budapest on the problems of furnishing and equipping big libraries

On the invitation of the National Széchényi Library, an international meeting was held on December 9-11, 1969, to discuss the problems of furnishing and equipping big libraries. The problems of internal transport of holdings was dealt with by Karl Heinz WENKEL, Head of Department of the Deutsche Bücherei, Leipzig, Desanka STAMATOVIĆ, Dusica STOSIĆ, and Dragutin NIKOČEVIĆ of the Belgrade National Library held a lecture on Categories of scientific research work in the reading rooms of The National Library of the Serbian People's Republic. Tibor TOMBOR treated the questions of The qualified parts and equipments of the reading areas of big libraries. The problems of reprography, microfilming and rapid copying were covered by two lecturers: Jaroslav ZAVADA of the Prague State Library /Reprography and rapid copying in the reading area/; Henryka JANKOWSKA of the Warsaw National Library /Some methods of document duplication systems adopted in the library practice/. György PAJKOSSY lectured on The open access reference collections for the reading rooms in the planned new building of the National Széchényi Library. The author critically reviews the main arguments of the papers read at the meeting.

::::

TOMBOR, T.: Международное совещание в Будапеште о вопросах оборудования больших библиотек

Государственная библиотека им. "Сечени" созвала международное совещание от 9 до 11 декабря 1969 года для обсуждения вопросов оборудования больших библиотек. Карл, Хейнц Венкел, начальник отдела лейпцигской библиотеки "Deutsche Bücherei" осветил вопросы внутренней транспортировки фонда. Три сотрудника белградской Национальной библиотеки Д. Штаматовиц, Д. Штошиц, Д. Никчевиц изложили вопрос "О категориях научно-исследовательской работы в читальных залах Национальной библиотеки Сербской Народной Республики". Т. Томбор сделал доклад на тему: "Квалифицированные части и оборудования читательских мест больших библиотек". Вопросами репрографии, микрофильмирования и быстрого копирования занимались два докладчика: Я. Завала (пражская Государственная библиотека): "Репрография и обслуживание быстрого копирования в читательских местах" и Х. Янковска (варшавская Национальная библиотека): "Некоторые методы копирования документов, применяемых в библиотечной практике". Д. Пайкоши осветил вопрос "Подсобные фонды читальных залов, расположенные на полках открытого доступа, запланированные для нового здания Государственной библиотеки им. "Сечени". Автор представляет и критикует существенное содержание рефератов.

--X--

TOMBOR, T.: Internationale Tagung in Budapest über die Fragen der Einrichtung von Grossbibliotheken

Die Széchényi-Nationalbibliothek hat vom 9 - 11. Dezember 1969 eine internationale Tagung von Diskussion über Einrichtungsfragen von Grossbibliotheken veranstaltet. Die Fragen der inneren Bestandesbeförderungen wurden von Karl Heinz WENKEL, Abteilungsleiter der Deutschen Bücherei in Leipzig, auseinandergesetzt. Drei Mitarbeiter der Nationalbibliothek in Belgrad, Desanka STAMATOVIĆ, Dusica STOSIĆ und Dragutin NIKČEVIĆ, haben das Thema Kategorien der wissenschaftlichen Forschungsarbeit in den Lesesälen der Nationalbibliothek der Volksrepublik Serbien dargelegt. Tibor TOMBOR hielt einen Vortrag im Themenkreis Qualifizierte Teile und Einrichtungen des Leseraumes in Grossbibliotheken. Zwei weitere Teilnehmer erörterten die Probleme der Reprographie, des Mikrofilms und der Schnellkopierung: Jaroslav ZAVADA /Nationalbibliothek Prag/: Reprographie und Schnellkopierdienst im Leseraum und Henryka JANKOWSKA /Nationalbibliothek Warschau/: Einige Methoden der in der Bibliothekspraxis angewandten Dokumentations-Schriftkopierung. György PAJKOSSY hielt ein Referat über das Thema Geplante Freihandbibliotheken in den Lesesälen der neuen ungarischen Nationalbibliothek. Der Autor erörtert kritisch den wesentlichen Inhalt der Referate.

o°o